הרב יהודה זולדן, באר יהודה – ראש השנה, עמ' 324-341

שיעור כ

בחצוצרות וקול שופר במקדש

(ראש השנה כו ע"ב – כז ע"א)

א. התקיעה במקדש: בשופר ובחצוצרה או בחצוצרה בלבד
1. בראש השנה, במלחמה ובעת צרה
2. ביובל
3. בהקהל
4. בעת הקרבת קרבנות
ב. המקום במקדש שבו תוקעים בשופרות ובחצוצרה
ג. אופן התקיעה במקדש: "שופר מאריך וחצוצרות מקצרות"
ד. הפסוק המסיים את ברכת שופרות: "וביום שמחתכם... ותקעתם בחצוצרות"
סיכום

א. התקיעה במקדש: בשופר ובחצוצרה או בחצוצרה בלבד

1. בראש השנה, במלחמה ובעת צרה

בראש השנה מצווה לתקוע, שנאמר: "יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כט, א), אך לא נאמר בפסוק במה תוקעים. בגמרא (לג ע"ב) דרשו גזרה שווה מיובל, שם נאמר: "'והעברת שופר תרועה בחודש השביעי' (ויקרא כה, ט), שיהיו כל תרועות של חדש שביעי זה כזה". בילקוט שמעוני (פרשת אמור רמז תרמו) מבואר: "מה זה בשופר, אף זה בשופר". במלחמה ובעת צרה נאמר: "וכי תבואו מלחמה על הצר הצורר אתכם בארצכם והרעותם בחצוצרות, ונזכרתם לפני ה' אלוקיכם ונושעתם מאויביכם" (במדבר י, ט).

במשנה (כו ע"ב) נאמר:

> שופר של ראש השנה –
>
> של יעל, פשוט, ופיו מצופה זהב.[1]
>
> ושתי חצוצרות מן הצדדין. שופר מאריך וחצוצרות מקצרות, שמצות היום בשופר.
>
> בתעניות –
>
> בשל זכרים, כפופין, ופיהן מצופה כסף.
>
> ושתי חצוצרות באמצע. שופר מקצר וחצוצרות מאריכות, שמצות היום בחצוצרות.

בראש השנה במקדש תקעו בשופר אחד ושתי חצוצרות מהצדדים, ובסך הכל בשלושה כלים. בתעניות תקעו בארבעה כלים, שתי חצוצרות ושני שופרות. כך הסביר רש"י (ד"ה ושתי חצוצרות באמצע): "שני שופרות להן, אחד מכאן ואחד מכאן, והן באמצע".[2]

בגמרא (כז ע"א) מסופר:

---

1 על ציפוי פי השופר של המקדש בזהב ראה בהרחבה בשיעור כב: ופיו מצופה זהב... ציפהו זהב.

2 הרב צבי יהודה הכהן קוק ("והרעותם ונושעתם", לנתיבות ישראל, א [מהד' בית אל, תשס"ג], עמ' רלב-רלג) הסביר: "קול השופר המקורי הטבעי, היה בבית המקדש התמידי של כל ישראל בלווין של החצוצרות העשויות בכל עיקר חומרן בידי אדם" ולכן בראש השנה שופר מאריך. "לעומת זה בתעניות בהמשכי זכרונות תרועתנו לפניו, לפי מצבים זמניים ומקריים, יותר מובלטת ומכרעת היא העלאת הקול מתוך מעשה האדם וטיפולו" ולכן חצוצרות מאריכות.

> רב פפא בר שמואל סבר למיעבד עובדא כמתניתין.
> אמר ליה רבא: לא אמרו אלא במקדש.
> תניא נמי הכי: במה דברים אמורים? במקדש, אבל בגבולין – מקום שיש חצוצרות אין שופר, מקום שיש שופר אין חצוצרות.
> וכן הנהיג רבי חלפתא בציפורי, ורבי חנניא בן תרדיון בסיכני. וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו: לא היינו נוהגים כן אלא בשער מזרח ובהר הבית בלבד.
> אמר רבא, ואיתימא רבי יהושע בן לוי: מאי קראה? דכתיב "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" (תהלים צח, ו), לפני המלך ה' הוא דבעינן חצוצרות וקול שופר, אבל בעלמא – לא.

רב פפא בר שמואל היה אמורא בבבל ורצה לנהוג שם כאמור במשנתנו – לתקוע בחצוצרות ובשופר, ורבא אמר לו שרק במקדש נהגו כן. רבא או רבי יהושע בן לוי, שהיה אמורא בארץ ישראל, למדו זאת מדרשת פסוק בתהלים: "לפני המלך ה'"– רק במקדש מריעים בחצוצרות ובשופר.

אחרי תשובת רבא לרב פפא בר שמואל הובאה ברייתא שבה נאמר: "בגבולין – מקום שיש חצוצרות אין שופר, מקום שיש שופר אין חצוצרות". רש"י (ד"ה מקום) הסביר: "מקום שיש שופר – כגון ראש השנה ויובל, מקום שיש חצוצרות – כגון תעניות". בראש השנה וביובל תוקעים מחוץ לבית המקדש בשופר בלבד, ובתעניות בחצוצרות בלבד.[3]

ייתכן שדרשת הפסוק בשמו של רבי יהושע בן לוי היא בעקבות האמור בירושלמי (ג, ד):

> קומי ר' יהושע בן לוי תקעין בתעניתא. רבי יוסה בעי: ויתקעון קומוי בחצוצרתא? ולא שמיע דתני חצוצרות במקדש, אין חצוצרות בגבולין.[4]

בפני רבי יהושע בן לוי תקעו בתענית בשופר.[5] רבי יוסי שאל "ויתקעון קומוי בחצוצרתא?" וכוונת שאלתו היא שיתקעו בפניו גם בחצוצרות (פני משה וקרבן העדה, ירושלמי שם). התשובה לשאלת רבי יוסי היא שרק במקדש תוקעים בחצוצרות ובשופר ואין תוקעים בחצוצרות ובשופר בגבולין. הביטוי "ולא שמיע" הוא מעין הבעת פליאה איך ייתכן שהוא לא שמע את דרשת רבי יהושע בן לוי על הפסוק בתהלים שרק במקדש תוקעים בחצוצרות ובשופר, אם כי דרשת הפסוק לא נזכרה בירושלמי.

נוסף על ברייתא זו נזכר עוד בסוגייתנו שהיו שני תנאים בגליל – רבי חלפתא בציפורי ורבי חנניא בן תרדיון בסיכני – שנהגו במקומם כמו שכתוב במשנה, לתקוע בחצוצרות ובשופר (רש"י ד"ה למיעבד), וחכמים אמרו להם שכך נוהגים במקדש בלבד. לא כתוב אם הנהגה זו הייתה בראש השנה או בעת תענית ציבור או בשניהם. בתוספתא (תענית א, יג) ובגמרא (תענית טז ע"ב) נאמר גם כן: "וכך הנהיג רבי חלפתא בצפורי ורבי חנניה בן תרדיון בסיכני. וכשבא דבר לפני חכמים אמרו: לא היו נוהגין כן אלא בשערי מזרח, ובהר הבית", אך לפי ההקשר שם נראה שמדובר על תענית. הם

---

3 הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (מרומי שדה, ראש השנה כז ע"א), העיר על דברי רש"י הללו: "ואם כן מקום היינו זמן. וקשה דלימא זמן". נראה שכוונת רש"י לומר שבזמנים הללו, בגבולין היו תוקעים בשופר בראש השנה וביובל, ובחצוצרה בתענית.

4 נראה שרבי יוסי האמור כאן הוא בנו של רבי יהושע בן לוי, כפי שמשמע מהמשך הדיון בירושלמי. כמו כן, בירושלמי (ד, ב) אמר רבי סימון הלכה בנוגע לתקיעת שופר בשם רבי יהושע בן לוי, ורבי יוסי ביקש לבררה עוד: "רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי: יצאו בית דין ממקום, ולא היו תוקעין. רבי יוסה בעא קומי רבי סימון: אפילו מבית לבית? אפילו מטריקלון לקיטון? אמר ליה: בי רבי, עד כאן שמעתי".

5 הרשב"א (ראש השנה כז ע"א) כתב: "ונראה שיש חסרון בנוסחת הירושלמי וכך היא: קומי רבי יהושע תקעון בתעניתא בשופר". הוא ציין שכך פירש גם הרמב"ן (תענית טו ע"א). נראה שכך גרס בירושלמי גם הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, תענית יד ע"א). לפי הריטב"א (תענית יד ע"א), הגרסה היא: "קומי רבי יהושע בן לוי תוקעין בקרנות".

הוסיפו שש ברכות כנהוג בתענית, וכן הם הנהיגו לברך כמו במקדש: "ברוך אתה ה' א־להי ישראל מן העולם ועד העולם" ואין עונים אמן אלא עונים: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". כך הסביר רש"י (שם ד"ה וכך הנהיג, וד"ה לא): "וכך הנהיג – כל מנהג זה רבי חלפתא בצפורי", והשיבו לו: "לא היו נוהגין כך – שיהו עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אלא עונין אמן בגבולין".

תנאים אלו חיו בזמן שבית המקדש היה קיים, והרמב"ן (דרשה לראש השנה, עמ' רלד) כתב על כך:

> שרבי חלפתא ורבי חנינא אירע להם שהיו במקדש ביום תענית, והנהיגו לעשות במקומות שלהם כל מה שראו שעושין במקדש. וחכמים אמרו להם שטעו בשתים: אחד לענין אמן, ואחד לענין תקיעת שופר וחצוצרות, וזה דבר ברור הוא.[6]

על בית דינו של רבי חנניה בן תרדיון נאמר (סנהדרין לב ע"ב): "אחר רבי חנניה בן תרדיון לסיכני", ומכאן שהיה נחשב לדיין גדול וחשוב,[7] ונראה שתנאים אלו הנהיגו לעשות כך לאחר החורבן אולי כדי לעשות "זכר למקדש", אך חכמי הסנהדרין ביבנה התנגדו לזה.[8] האמוראים – רבא בבבל או רבי יהושע בן לוי בארץ ישראל – שחיו לאחר החורבן, עיגנו את קיום ההנהגה הזאת במקדש בלבד בדרשת הפסוק בתהלים. דרשת הפסוק לא הייתה ידועה לתנאים הללו שחיו בזמן הבית בארץ ישראל.

2. ביובל

במצוות יובל נאמר בתורה: "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי" (ויקרא כה, ט). האם כשתקעו ביובל במקדש, תקעו גם בחצוצרה?

רש"י (כז ע"א ד"ה מקום) כתב: "מקום שיש שופר אין חצוצרות – מקום שיש שופר כגון ראש השנה ויובל". מכאן שביובל כשתקעו במקדש תקעו בשופר ובחצוצרות, ומחוץ למקדש תקעו ביובל רק בשופר, כמו בראש השנה. כך כתב גם הר"ן (ו ע"א בדפי הרי"ף).

הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך, מצווה שלא, ב) כתב: "והנה מבואר דבמקדש היו תוקעין בשופר ובחצוצרות שנאמר 'בחצוצרות וקול שופר...', וכן ביובל כי שוה היובל לראש השנה". כוונת המנחת חינוך לאמור בהמשך משנתנו (כו ע"ב): "שוה היובל לראש השנה לתקיעות ולברכות". אמנם מפרשי המשנה שם דנו בהיקף הדמיון בין התקיעה בראש השנה לתקיעה ביובל, אך לא הזכירו במפורש שהדמיון הוא גם באשר לאופן התקיעות במקדש.[9] המנחת חינוך העיר גם בנוגע לפסק הרמב"ם בעניין: "ולא הוצרך הרמב"ם לפרש כאן, כי כל דיני שופר כתב בהלכות שופר ותלמד לכאן", דהיינו ליובל. אמנם יש להעיר שבהלכות שופר (א, ד) וכן בהלכות שמיטה ויובל (י, א, יא-יב) לא כתב הרמב"ם דבר בנוגע לתקיעות ביובל במקדש. אמנם הרמב"ן (ספר הזכות, גיטין יח ע"א מדפי הרי"ף)

---

6 גאונים וראשונים דנו אם הנהגתם זו הייתה רק בתענית ציבור או גם בראש השנה. ראה אוצר הגאונים (תענית טו ע"ב, עמ' 24-26) תשובות רב שרירא ורב האיי גאון; רב שר שלום גאון (תשובות רב שר שלום גאון, סי' סא, עמ' פט-צ); תוספות רי"ד (ראש השנה כז ע"א). הריטב"א (תענית טו ע"ב) דן בדברי הרמב"ן הללו.

7 בהמשך נאמר (שם): "אחר רבי יוסי לציפורי" – רבי יוסי בנו של רבי חלפתא. רבי חלפתא לא היה ידוע כדיין כמו בנו.

8 נראה שהחכמים המדוברים הם חכמי הסנהדרין שישבו באותה עת ביבנה. בתוספתא (כלאים א, ג) מצינו שאנשי ציפורי היו שואלים את החכמים ביבנה. במקורות נוספים נאמר הביטוי "לפני חכמים" והמילים אחריו: "בכרם ביבנה" (משנה כתובות ד, ו; משנה עדויות ב, ד; תוספתא טבול יום ב, ה, ט; ספרי במדבר פרשת קרח פיסקא קיח).

9 ראה בהרחבה בשיעור יט: שופר של ראש השנה, של תעניות ושל יובל.

כתב: "יובל תלוי בבית דין הגדול – למנות [את שנת החמישים בא' בתשרי], לקדש [את שנת החמישים בא' בתשרי] ולתקוע [בשופר בי' בתשרי]", ויש להניח שהם תקעו במקומם בבית המקדש.[10]

במקום אחר דן הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך, מצווה שפד, ד) מדוע לא כתבו הרמב"ם והחינוך שבמקדש היו תוקעים בחצוצרה ובשופר יחד תמיד בכל יום (לדברי החינוך), או בכל המועדים על הקרבנות (לשיטת הרמב"ם), שהרי אם רק במקדש לפני המלך ה' תוקעים בחצוצרות ובשופר, אזי יש לעשות זאת בכל פעם ולא רק בראש השנה ובתענית ציבור. לדעתו, המשנה (תמיד לג ע"ב) העוסקת בדיני התקיעה על הקרבנות במקדש, הייתה צריכה להזכיר זאת.[11] נראה להסביר שאין שום מצווה מיוחדת לתקוע ביובל בבית המקדש. חברי בית הדין תקעו שם אך אין זה מעבודת המקדש. לפי רש"י אם הם תוקעים במקדש עליהם לתקוע בשופר ובחצוצרות.

3. בהקהל

בפסוקי מצוות הקהל בתורה (דברים לא, י-יג) לא נאמר שיש לתקוע בעת מעמד הקהל. בתוספתא (סוטה ז, ח) נאמר:

> אותו היום (בהקהל) כהנים עומדים בגדרים ובפרצות, וחצוצרות של זהב בידהם. תוקעין ומריעין ותוקעין. כל כהן שאין בידו חצוצרות אומרים דומה זה שאינו כהן. שכר גדול היה לאנשי ירושלים שמשכירין חצוצרות בדינר של זהב. בו ביום ראה רבי טרפון חיגר עומד ומתריע בחצוצרות, משם אמרו חיגר תוקע במקדש.

בירושלמי (יומא א, א; מגילה א, י; הוריות ג, ב) מופיע כך:

> וכי רבי טרפון אביהן של כל ישראל לא טעה בין תקיעת הקהל לתקיעת קרבן? דתני "ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות" (במדבר י, ח) – תמימים ולא בעלי מומין, דברי רבי עקיבה.
> אמר לו רבי טרפון: אקפח את בניי אם לא ראיתי את שמעון אחי אימא חיגר באחת מרגליו עומד בעזרה חצוצרתו בידו ותוקע.
> אמר לו רבי עקיבה: שמא לא ראית אלא בשעת הקהל, ואני אומר בשעת הקרבן.
> אמר לו רבי טרפון: אקפח את בניי שלא הטיתה ימין ושמאל אני שראיתי את המעשה ושכחתי, ואתה דורש ומסכים על השמועה, הא כל הפורש ממך כפורש מחייו.

תקיעה בחצוצרות בהקהל היא תקנה של חכמים ואינה חובה מהתורה. לשם מה תקעו בחצוצרות בהקהל? הרמב"ם (הל' חגיגה ג, ד) כתב: "כיצד הוא קורא? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם". אך מאחר שהמשפט על התקיעה בחצוצרות נאמר כתשובה לשאלה "כיצד הוא

---

10 ראה בהרחבה בשיעור ד: ראש השנה ויום הכיפורים של יובל.

11 בהמשך דבריו (מנחת חינוך שם ה) הוא דן בשאלה מי היו התוקעים במקדש בחצוצרות ובשופר – אם כוהנים או גם מי שאינם כוהנים (ראה בהרחבה בשיעור כב: ופיו מצופה זהב... ציפהו זהב). בדבריו ציטט המנחת חינוך מדרש הלכה שממנו ניתן להבין שביובל תקעו במקדש בחצוצרות (ספרי, פרשת בהעלותך סי' עה): "אמר רבי טרפון: אקפח את בני אם לא ראיתי שמעון אחי אמי שהיה חיגר ברגלו, שהיה עומד ומריע בחצוצרות. אמר לו רבי עקיבא: הן, שמא בראש השנה וביום כיפור ביובל. אמר לו: העבודה שלא בדית. אשריך אברהם אבינו שיצא עקיבא מחלציך. טרפון ראה ושכח, עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה. הא כל הפורש ממך כפורש מן החיים". על הוכחה זו יש להעיר: במקורות מקבילים (ירושלמי יומא א, א; מגילה א, י), שנזכיר לקמן, כתוב: "אמר לו רבי עקיבא: שמא לא ראית אלא בשעת הקהל?" ולא: 'שמא ראית כך ביום כיפור של יובל'. בספרי לא נאמר שתקעו בחצוצרה ובשופר יחדיו, אלא שתקעו אך ורק בחצוצרה. כמו כן בבית שני לא נהג יובל. לכל היותר מנו את שנת היובל אך לא קיימו המצווה בפועל.

קורא?", משמע שהתקיעות הן חלק משמעותי מהמעמד עצמו, ולא רק פעולה שנועדה להקהיל את העם.[12]

מפרשי הירושלמי דנו במקור לכך שיש לתקוע בחצוצרות בהקהל. הרב דוד פרנקל (שיירי הקרבן שם) כתב שהתקיעות בהקהל הן מצוות עשה מהתורה: "וביום שמחתם ובמועדיכם... ותקעתם בחצוצרות" (במדבר י, י). על דבריו יש להעיר שכאמור בהמשך הפסוק שם מדובר על תקיעה בעת שמקריבים את הקרבנות במועדים: "...על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם". הרב משה מרגלית (מראה הפנים שם) כתב: "דכל הקהל בתקיעה, דכתיב 'ובהקהל את העם' (במדבר י, ז) ואינה אלא סימן בעלמא". לפיו אין זה מעניין עבודת הקרבנות אלא בשל הצורך להקהיל את העם, וגם זה אינו אלא אסמכתא בעלמא. מכל מקום לא מצאנו בשום מקור שבהקהל תקעו במקדש גם בשופר מלבד החצוצרה.

4. בעת הקרבת קרבנות

על התקיעה בעת הקרבת הקרבנות כתוב בתורה: "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם אני ה' אלקיכם" (במדבר י, י). בפסוק נאמר שיש לתקוע בחצוצרות בעת הקרבת הקרבנות במועדים ובראש חודש, אך היו תוקעים בכל יום בעת הקרבת קרבנות הציבור. כך נאמר במשנה (סוכה נג ע"ב):

> כל יום היו שם עשרים ואחת תקיעות במקדש. שלש לפתיחת שערים, ותשע לתמיד של שחר, ותשע לתמיד של בין הערבים.[13] ובמוספין היו מוסיפין עוד תשע.

סך התקיעות שהיו תוקעים בכל יום שיש בו קרבן מוסף היה שלושים. פירוט הימים והמועדים שבהם יש לתקוע בחצוצרות מופיע במדרש (ספרי זוטא במדבר י, י):

> "ביום", זה יום טוב, "וביום" זה יום השבת, "וביום" זה יום הכפורים.
> "שמחתכם" אלו הרגלים.
> "מועדיכם" אלו התמידים, כשאמר "ומועדיכם" ריבה כל תמיד ותמיד.
> "ובראשי חדשיכם", אלו ראשי חדשים.
> ו"ראשי חדשיכם" ריבה ראש השנה.
> "ותקעתם בחצוצרות", לא בשופרות.[14]
> "על עולותיכם", אלו עולות חובה.
> "ועל זבחי שלמיכם", רבה שני כבשי עצרת.

---

12 הרמב"ם (הל' חגיגה ג, ז) פסק (ע"פ ירושלמי מגילה ד, א) כדעת רבי בא בריה דרבי חייה בר בא שאמר שאם מעמד הקהל חל בשבת הוא נדחה "לאחר השבת, מפני תקיעת החצוצרות והתחינות שאינן דוחים שבת". ראה בהרחבה בספרי: "'מתקנים שם תיקון גדול' – בשמחת בית השואבה ובהקהל", באר יהודה – סוכה, עמ' 471-488.

13 לתיאור מפורט של התקיעה בחצוצרות בעת הקרבת התמיד ראה: משנה, תמיד ז, ג.

14 כוונת המדרש לומר שיש לתקוע בחצוצרות ולא להחליף את התקיעה בחצוצרות בתקיעה בשופרות. כך כתבו גם תוספות (זבחים סח ע"א ד"ה כשהוא; מנחות כח ע"א ד"ה חצוצרות), על פי דברי הגמרא (שבת לו ע"א) "דאישתני שמייהו חצוצרתא שיפורא שיפורא חצוצרתא". לדברי הרב ישראל אריאל (מחזור המקדש – ראש השנה [נוסח ספרד], מהד' תשנ"ח, עמ' 123), מהאמור במדרש אין לשלול את האפשרות לתקוע בשופרות נוסף על חצוצרות כפי שתקעו בראש השנה. חלק על דבריו הרב אורי רדמן ("תקיעת שופר וחצוצרות בראש השנה", מעלין בקדש, כ, עמ' 91-100, ובמיוחד עמ' 95).

הרמב"ם (ספר המצוות, מצוות עשה נט; הל' כלי המקדש ג, ה) והחינוך (מצוה שפד) כתבו שמצווה לתקוע בחצוצרות בעת הקרבת הקרבנות במועדים. לא נאמר בדבריהם שיש לתקוע גם בשופר. הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין ו, ו-ז) כתב שהיו תוקעים בחצוצרות תשע תקיעות בעת שהקריבו קרבן תמיד בכל יום.

סיכום ביניים:
בראש השנה, במלחמה ובתעניות ציבור – תקעו במקדש בחצוצרה ובשופר יחד.
ביובל – אין מקור מפורש במקורות התנאיים והאמוראיים שתקעו במקדש גם בחצוצרה, וכן הרמב"ם לא הזכיר זאת. על פי רש"י והר"ן במקדש תקעו בחצוצרה ובשופר.
בהקהל ובקרבנות – תקעו במקדש בחצוצרה בלבד. לא נזכר שתקעו גם בשופר.

אם המקור לכך שתוקעים במקדש בשופר ובחצוצרה הוא מהפסוק: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'", מדוע לא עשו כן בכל התקיעות שתקעו במקדש? הרב יהודה אריה לייב אלתר (שפת אמת, ראש השנה כו ע"ב) הסביר:

> וי"ל הטעם אף על גב דכתיב "בחצוצרות וקול שופר הריעו" היינו היכא דנזכר תרועה, כגון בראש השנה ["יום תרועה"] ובתענית דכתיב "והרעותם בחצוצרות". אבל בתמידין לא כתיב רק "ותקעתם" (במדבר י, ט) ולא נזכר תרועה אינו בכלל הפסוק 'הריעו לפני ה'', כך נראה לי.

יש להבחין בין תרועה לתקיעה. תרועה היא השמעת קול שבור, ותקיעה היא השמעת קול ישר ופשוט. לכל אחד מהזמנים שעסקנו בהם יש ציווי מיוחד מה עיקר המצווה באותה עת. בקרבנות כתוב: "**ותקעתם** בחצוצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם" (במדבר י, י), ואשר על כן בעת שהקריבו קרבנות תקעו רק בחצוצרה ולא בשופר. בהקהל לא נאמר במפורש שיש לתקוע בחצוצרות. אמנם על פי הרמב"ם התקיעה בהקהל היא חלק משמעותי מהמעמד, אך כאמור אין לזה מקור בפסוק. כמו כן, בהקהל היו תוקעים ולא היו מריעים. ביובל כתוב: "והעברת שופר **תרועה** בחודש השביעי" (ויקרא כה, ט). ייתכן שזו הסיבה שרש"י (כז ע"א ד"ה מקום) והר"ן (ו ע"א בדפי הרי"ף) כתבו שביובל הריעו במקדש בשופר ובחצוצרות.

אך נראה להסביר את הלימוד מהפסוק "בחצוצרות וקול שופר **הריעו לפני המלך ה'**" (תהלים צח, ו) באופן רחב יותר. הפסוק לא בא רק ללמד שמריעים בחצוצרות ובשופר, וכן אין הוא רק תיאור המקום שבו מריעים בחצוצרות ובשופר. "**לפני המלך ה'**" בא לרמוז על זיכרון לפני ה', "ונזכרתם **לפני ה'** אלקיכם" (במדבר י, ט) כאמור בפסוק שעוסק בתרועה בעת מלחמה ובשעת צרה. תוקעים בשופר ובחצוצרות יחד במקדש כשמתמלאים שני תנאים: 'תרועה' 'וזיכרון'. צירוף שני התנאים הללו מתקיים רק בראש השנה ובעת צרה, ולכן רק אז תוקעים בחצוצרות ובשופר במקדש. בראש השנה נאמר: "בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון **זכרון תרועה**" (ויקרא כג, כד). 'זיכרון' ו'תרועה' באותו פסוק. הרמב"ם (ספר המצוות, מצווה קלז) ציין את שני התנאים כשהסביר את המצווה לתקוע ביום הכיפורים ביובל, וסיים: "ואין ענינה [–של התקיעה ביובל] ענין תקיעת ראש השנה, כי היא זכרון לפני ה', וזו להוציא את העבדים כמו שבארנו". גם במלחמה ובעת צרה נאמר: "וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם **והרעותם** בחצוצרות **ונזכרתם לפני ה' אלוקיכם** ונושעתם מאויביכם" (במדבר י, ט). זיכרון ותרועה באותו פסוק ועניין. ביובל אמנם מריעים, אך התרועה איננה לזיכרון לפני ה' אלא לשחרור העבדים. בקרבנות נאמר: "ותקעתם בחצוצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם" (במדבר י, י). אך שם מדובר על תקיעה

ולא על תרועה. בהקהל נאמר: "ובהקהיל את הקהל תתקעו" (במדבר י, ז) ובמפורש נאמר שם: "ולא תריעו", וכן אין מדובר שם על זיכרון.

נראה שזו הסיבה שהרמב"ם לא כתב דבר ביחס לתקיעה במקדש בחצוצרה ובשופר מלבד ראש השנה ועת צרה, מאחר שרק בזמנים אלו מתקיימים התנאים הנדרשים לתרועה במקדש בחצוצרה ובשופר כאחד, וכדברי הפסוק "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" (תהלים צח, ו) – תרועה וזיכרון לפני ה'. כאמור, מרש"י משמע שגם ביובל היו תוקעים במקדש בשופר ובחצוצרות.

להלן נתמקד בתקיעה במקדש בראש השנה ובתעניות.

ב. המקום במקדש שבו תוקעים בשופרות ובחצוצרה

בתוספתא (תענית א, י) ובגמרא (ראש השנה כז ע"א; תענית טו ע"ב, טז ע"ב) נאמר שהיו תוקעים בשופר ובחצוצרות "בשערי מזרח ובהר הבית בלבד". רש"י (ראש השנה שם ד"ה בשערי) פירש: "חדא מילתא היא: בשערי מזרח בהר הבית. ויש אומרים בשערי מזרח – בעזרת נשים". שערי מזרח של הר הבית, הכוונה לכניסה לחצר בית המקדש הנקראת שער שושן (משנה מידות א, ג). שערי עזרת נשים הכוונה לכניסה שבין חצר המקדש לעזרת נשים. הרש"ש (ראש השנה כז ע"א) כתב ששערי המזרח של עזרת נשים הכוונה לשער ניקנור ולשני הפשפשים שהיו בצדו, שדרכם עברו מעזרת נשים לעזרת ישראל. רש"ש כתב שלפי הפירוש הראשון ברש"י, שערי המזרח שבהר הבית, הכוונה לשערים המזרחיים של בית המקדש עצמו ולשערים המזרחיים של עזרת ישראל ועזרת נשים.

הרמב"ם (פירוש המשנה, תענית שם) פירש: שער המזרח של הר הבית, ושער המזרח של עזרת נשים. בנוגע לתקיעה בתענית כתב הרמב"ם (הל' תענית א, ד): "ואם היו במקדש מרעין בחצוצרות ובשופר... ואין תוקעין בחצוצרות ובשופר כאחד אלא במקדש". בפירוט סדר התפילות והתקיעות במקדש בתענית ציבור כתב הרמב"ם (הל' תעניות ד, טו): "כשהיו מתפללין על הסדר הזה בירושלים היו מתכנסין להר הבית כנגד שער המזרח", וכן בהמשך (שם יז): "ואין עושים הסדר הזה אלא בהר הבית בלבד". בנוגע לתקיעה בראש השנה במקדש לא פירט הרמב"ם היכן תקעו במקדש כפי שעשה זאת בהלכות בתענית, אלא כתב באופן כללי (הל' שופר א, ב): "במקדש היו תוקעין בראש השנה בשופר אחד ושתי חצוצרות".

הרב ישראל ליפשיץ (תפארת ישראל, תענית ב אות נו) כתב שהיו תוקעים בחצוצרה ובשופר כנגד שער המזרח שבהר הבית, "וכפי הנראה שם היתה להם הבית כנסת שנזכרה ביומא ריש פרק ז'". כוונתו לגמרא (יומא סח ע"ב) שבה נאמר שביום הכיפורים הכוהן הגדול היה קורא בתורה את קריאת היום בבית הכנסת, וכפי שהסביר רש"י (שם ד"ה בית הכנסת): "בית הכנסת היה סמוך לעזרה בהר הבית". בית הכנסת היה בתוך הר הבית בחצר המקדש, בין שער שושן בכניסה המזרחית של הר הבית לבין עזרת נשים.[15]

רבנו מנוח (הל' שופר א, ב) כתב שדברי הרמב"ם שרק במקדש תקעו בשופר ובחצוצרות כאחד, כוונתם לכל ירושלים ולא רק לבית המקדש עצמו:

> תוך ירושלים בעינן חצוצרות וקול שופר כאחד, אבל בעלמא כגון בכל ארץ ישראל אין תוקעין אלא בשופר בלבד בלא חצוצרות, אפילו בזמן שבית המקדש קיים.

---

15 ייתכן שזהו אותו בית כנסת, בית מדרש, שבו היו הסנהדרין יושבים בשבתות וימים טובים (תוספתא חגיגה ב, ד, וסנהדרין ז, א; בבלי סנהדרין פח ע"ב; רמב"ם הל' סנהדרין ג, א). ראה: הרב יחיאל מיכל טוקצי'נסקי (עיר הקודש והמקדש, ג, עמ' קכא-קכד).

הרמב"ם (פירוש המשנה, ד, א) כתב שתוקעים בראש השנה בשבת בכל ירושלים, כי 'מקדש' הכוונה לירושלים,[16] אך בנוגע לתקיעה בחצוצרות ובשופר כאחד כתב שרק במקדש עצמו תוקעים כך. הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (מרומי שדה, ראש השנה כט ע"ב), הסביר את ההבדל בין תקיעה בשופר ובחצוצרה במקדש לבין תקיעה בשבת במקדש, על פי דיוק בפסוקים. לעניין תקיעה בחצוצרות ושופר נאמר בפסוק: "לפני המלך ה'" (תהלים צח, ו) והכוונה למקום מלכות ה' בהר המוריה בלבד, ולא בכל ירושלים.[17] לעניין תקיעה בשבת, מאחר שבראש השנה תקעו במקדש גם בחצוצרות ולא רק בשופר, יש ללמוד זאת מפסוק בפרשת החצוצרות שם נאמר: "לפני ה'" (במדבר י, ט), ולא "לפני המלך ה'", ומשמעו במקום שאוכלים קדשים קלים ושמחים, דהיינו בכל ירושלים. לדבריו אין התאמה בין שתי ההלכות הייחודיות לתקיעה במקדש מבחינת המיקום. גבולות המקדש לעניין תקיעה בחצוצרות ובשופר הם שערי המזרח בהר הבית, וגבולות המקדש לעניין תקיעה בשבת בשופר בלבד ללא חצוצרות הם העיר ירושלים, היכן שאוכלים קדשים קלים. יש להעיר שהפסוק שהסביר הנצי"ב לעניין תקיעה בשבת במקדש איננו עוסק ישירות בשאלת תקיעה בשבת, אלא בתקיעה בחצוצרות לפני ה' באופן כללי.

נראה להציע שהמקורות לשתי ההלכות הייחודיות הללו – תקיעה בחצוצרות ובשופר במקדש ותקיעה בשבת במקדש – שונים. לעניין תקיעה בשבת, הרמב"ם פסק כשיטת הבבלי (כט ע"ב) שבירושלים תקעו בזמן המקדש כשהיה בית דין הגדול בירושלים, ולאחר החורבן על פי תקנת רבן יוחנן בן זכאי תקעו בכל מקום שיש בו בית דין קבוע ושל סמוכים, וכדברי הרמב"ם (הל' שופר ב, ח-ט): "מפני שבית דין זריזין הן ולא יבואו התוקעין להעביר השופר בפניהם ברשות הרבים, שבית דין מזהירין את העם ומודיעין אותן". הגורם המאפשר, או אף המחייב, תקיעה בירושלים בשבת בזמן המקדש או בכל עיר אחרת לאחר החורבן, הוא הימצאות בית דין במקום. לעומת זאת תוקעים במקדש בחצוצרות ובשופר לא בגלל הימצאות בית הדין שם, אלא בשל המקדש עצמו, המקום שבו מקריבים את הקרבנות. הרמב"ם (שם א, ב) הדגיש שרק במקדש תוקעין בחצוצרות ובשופר כאחד, וציין את הלימוד מהפסוק: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'", כמקום מלכותו וכמקום שבו עובדים אותו בהקרבת קרבנות. לפי זה אכן יצא שכאשר ראש השנה יחול בשבת בזמן המקדש ונמצא בית דין בירושלים, יוכלו לתקוע בשופר בלבד בירושלים ובסביבתה הסמוכה. רק במקדש עצמו תקעו בשבת בחצוצרות ובשופר.[18]

---

16 כך כתב הרמב"ם במקומות נוספים. ראה בהרחבה בשיעור כה: תקיעת שופר בשבת במקדש, במדינה ולאחר החורבן.

17 דברים דומים כתב הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב, במקומות נוספים (מרומי שדה, ראש השנה כז ע"א): "נראה שאין חצוצרות אלא לפני ה' כדכתיב גבי חצוצרות 'והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלקיכם' (במדבר י, ט), והיינו במקום הארון או הציץ... ובהר הבית דכתיב 'בחצוצרות וקול שופר', היינו משום דכתיב 'לפני המלך ה'', במקום מלכות והוא הר הבית" (ראה גם בדבריו: עמק הנצי"ב, ספרי במדבר, פרשת בהעלותך פיסקא עו; מרומי שדה, סוטה מג ע"א; העמק דבר בראשית כב, יד; דברים לא, כח; הרחב דבר שמות יד, טו; טו, יז; במדבר י, ט).

18 הרב שלמה גורן (מועדי ישראל, עמ' לח) כתב: "כיום אם היינו עולים להתפלל בראש השנה על הר הבית ומתפללים שם במקום המותר בכניסה לטמאי מתים... מאחר שהר הבית דינו לענין זה כמקדש היה צריך לתקוע שם בשופר ושתי חצוצרות מן הצדדים". ושוב בהמשך חזר על כך: "אם נתפלל שם בראש השנה שחל להיות בשבת, נתחייב לדעת כל השיטות בהלכה לתקוע שם בשופר בשבת, וגם נצטרך לצרף שתי חצוצרות מן הצדדים". במקום אחר ("סדר תקיעת שופר וחצוצרות במקדש ובהר הבית", משיב מלחמה, ד, פרק לב, עמ' תעב-תעז) הוא האריך בעניין זה. לדברינו כיום אין לתקוע שם בשבת כי אין בית דין במקום, וממילא אין תוקעים בשופר ובחצוצרות, במיוחד לאור העובדה שאין מקריבים שם כעת קרבנות.

ג. אופן התקיעה במקדש: "שופר מאריך וחצוצרות מקצרות"

תקיעת שופר במקדש מתוארת במשנה (כו ע"ב):

> שופר של ראש השנה... שתי חצוצרות מן הצדדין. שופר מאריך וחצוצרות מקצרות, שמצות היום בשופר.

איך התבצע הדבר בפועל? בגמרא (כז ע"א) נאמר:

> ושתי חצוצרות מן הצדדים. ותרי קלי מי משתמעי? והתניא: זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, מה שאין הפה יכולה לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע! לכך מאריך בשופר.
> ...אלא: תרתי קלי מחד גברא לא משתמעי, מתרי גברי משתמעי.
> ומתרי גברי מי משתמעי? והא תניא: בתורה אחד קורא ואחד מתרגם, ובלבד שלא יהו שנים קורין (מסורת הש"ס: יהא אחד קורא) ושנים מתרגמין.
> הא לא דמיא אלא לסיפא: בהלל ובמגילה, אפילו עשרה קורין. אלמא: כיון דחביב – יהיב דעתיה, הכא נמי: כיון דחביב – יהיב דעתיה ושמע. אלא למה מאריך בשופר? לידע שמצות היום בשופר.

לפנינו שני הסברים המשיבים לשאלה, האם וכיצד יש לשמוע את התקיעה משני כלים, ומדוע יש להאריך בתקיעת השופר.

לפי ההסבר הראשון: אין יוצאים ידי חובה בתקיעה המשותפת של השופר והחצוצרות, ויוצאים ידי החובה של מצוות שופר בראש השנה בתקיעת השופר שבה מאריכים. לפי ההסבר השני: יוצאים בשמיעת קול השופר במסגרת התקיעה המשותפת של השופר והחצוצרות, וההארכה בתקיעת השופר עניינה להודיע שמצוות היום בשופר.

נראה להציע שהתשובות בגמרא לשאלה בנוגע לאופן התקיעה במקדש בשופר ובחצוצרות חולקות בשאלה אם תקיעה זו היא חלק מעבודת המקדש או שהיא חלק ממצוות היום. אם זו מצוות מקדש – המצווה היא לתקוע, אם זו מצוות היום – המצווה היא לשמוע.[19] הגמרא שאלה: "ותרי קלי מי משתמעי", וכוונתה לשאול כיצד ניתן בפועל לצאת ידי חובת שופר, הלא שני קולות אינם נשמעים? התשובה הראשונה בגמרא היא שאכן בתקיעה המשותפת אין יוצאים ידי חובת מצוות היום **לשמוע** קול שופר, אלא תוקעים בשופר ובחצוצרה במקדש כאחד משום שכך עבודת היום במקדש. ביום התרועה, כשמריעים, עושים זאת בחצוצרות ובקול שופר. המצווה בתקיעה המשותפת היא לתקוע, ואין מצווה לשמוע את התקיעות הללו. רק כששומעים את התקיעה בשופר שבה מאריכים יוצאים ידי חובת היום – שמיעת קול שופר. תקיעה זו צריכה להיעשות כהלכתה מאחר שבה יוצאים ידי חובת היום. לפי ההסבר השני, בתקיעה המשותפת יוצאים ידי חובת היום. תוקעים בשופר וגם בחצוצרה כי כך תוקעים במקדש, אך אין זו עבודת המקדש, ולכן אם אדם מקשיב היטב לתקיעה הרצויה לו – קול השופר, הוא יוצא ידי חובה. אין מצווה לשמוע את קול החצוצרה אלא רק את קול השופר.[20] ההארכה בסוף בתקיעה היא הודעה לציבור שזו מצוות היום – לתקוע בשופר.

---

19 הרב יוסף דב סולובייצ'יק (רשימות שיעורים, סוכה מג ע"א) כתב: "מצות השופר במקדש היא חלק מעבודת בית המקדש. הראיה לכך, כי במקדש כשהשופר מאריך תוקעין גם תקיעות בחצוצרות – כלי השיר שבמקדש. ומכיון שעצם קיום המצוה של שופר במקדש הוי חלות מצות שירה במקדש, ממילא הוי ההיתר של שופר במקדש בכלל אין שבות במקדש שחל בנוגע לעבודת ולמצות המקדש". יש להעיר שאמנם בנוגע לחצוצרות ניתן לומר שהן חלק מעבודת המקדש, אך כאמור בנוגע לשופר ניתן לראות את התקיעה בו כחלק מעבודת המקדש או חלק מעבודת היום.

20 הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (משנה ברורה, סי' תקפח ביאור הלכה ד"ה ואם שנים) כתב: "ואע"ג דגם החצוצרות צריך לשמוע? צריך לומר דאין החצוצרות עיקר חיוב באפי נפשה, ואינו אלא מתכסיסי השופר.

התקיעה שמאריכים בה איננה חייבת להיעשות כהלכתה מאחר שהיא רק הודעה, וממילא אין יוצאים בה ידי חובת היום.[21]

ד. הפסוק המסיים את ברכת שופרות: "וביום שמחתכם... ותקעתם בחצוצרות"

במשנה (לב ע"א) נזכרה מחלוקת תנאים בנוגע לסדר הפסוקים הנאמרים בתפילת מוסף בראש השנה:

> אין פוחתין מעשרה מלכיות, מעשרה זכרונות, מעשרה שופרות.
> רבי יוחנן בן נורי אומר: אם אמר שלש שלש מכולן, יצא.

רבי עקיבא הוא התנא שעליו חלק רבי יוחנן בן נורי (תוספתא ב, יב), וההלכה כרבי יוחנן בן נורי (לב ע"א). לפי רבי יוחנן בן נורי "אם אמר שלש שלש מכולן – יצא", כלומר שלושה פסוקים מהתורה, שלושה מהנביאים, ושלושה מהכתובים. עוד נאמר שם בתוספתא בשמו של רבי יוסי, שלאחר תשעת הפסוקים, יש להשלים בפסוק מהתורה. ובגמרא (שם ע"ב) נאמר: "המשלים בתורה הרי זה משובח... וותיקין היו משלימין אותה בתורה". כך נהוג לומר: שלושה פסוקים מהתורה, שלושה מהכתובים – מדברי דוד בספר תהלים שקדם לנביאים, שלושה פסוקים מהנביאים, ופסוק אחרון מהתורה, ובסך הכול עשרה פסוקים.

הפסוק "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות..." (במדבר י, י) הוא הפסוק מהתורה המשלים את פסוקי השופרות. כך מופיע בגאונים ובמקורות ראשונים נוספים, וכך נהוג. אמנם, המעיין יראה שבשופרות זהו הפסוק האחד עשר, מאחר שבפסוקי השופרות נהוג לומר ארבעה פסוקים מהכתובים, שיחד עם שלושת הפסוקים מהתורה לפניהם ושלושת הפסוקים מהנביא לאחריהם כבר יש עשרה פסוקים. הפסוק העשירי הוא מהנביא – "ואם השלים בנביא יצא" (לב ע"ב).

רבנו אשר, הרא"ש (ד, ג), כתב על כך שהפסוק המסיים מהתורה הוא הפסוק "וביום שמחתכם":

ואפילו לא שמע קול החצוצרות היטב, נמי לא איכפת לן. וכן מצאתי לריטב"א בראש השנה כז ע"א [ד"ה לאפסוקי] שכתב ג"כ כדברינו וז"ל: 'דהתם אין צריך אלא לשמוע קול אחד, דהיינו השופר שמצות היום בשופר, ולהכי שפיר משתמעי לכוין בקול השופר שהוא צריך לשומעו מבין קולות החצוצרות'. ומסיים שם 'הא לשמוע שניהם ממש בצריך להם אפילו מתרי גברי לא משתמעי וכדבעינן למימר לקמן'". יש להעיר, שהמעיין בדברי הריטב"א יראה שהוא לא כתב שגם את קול החצוצרות יש לשמוע, אלא כתב שצריך לשמוע רק קול אחד – את קול השופר. אדרבה, מאחר שאין מצווה לשמוע את קול החצוצרה אלא רק לתקוע בה, נוח לשומע לכוון לשמוע את קול השופר. במקדש – מצווה לתקוע בחצוצרות, ולשמוע את קול השופר. ראה גם תוספות (סוטה לט ע"ב ד"ה עד), כהפניית רבי עקיבא איגר (גליון הש"ס כאן).

21 הרב יעקב מולין (ספר מנהגים הלכות שופר, יג) כתב: "אמר מהר"י סג"ל דלהכי מאריכין בתקיעה אחרונה ונקראת תקיעה גדולה, למען ישמעו העם וידעו שסיימו הקולות ויאמרו 'אשרי העם יודעי תרועה' (תהלים פט, טז). והראיה בפסוק 'במשוך היובל המה יעלו בהר' (שמות יט, יג). נמצא שמשיכת הקול סימן סילוק שכינה ורשאין לעלות ההר, הכא נמי לא שנא". הנהגה זו מזכירה את דברי הגמרא כאן "לידע שמצות היום בשופר" אם כי במשמעות אחרת. הרב יוסף כהן (בתוך: הרב צבי פסח פרנק, מקראי קדש – ימים נוראים, הררי קדש, עמ' נג) כתב: "אפשר שאנו מאריכין בתקיעה אחרונה זכר למקדש, היינו לתקיעות שתקעו במקדש". ניתן ליישם את דבריו לפי שני ההסברים. לפי ההסבר הראשון, במקדש היו יוצאים ידי חובה רק בתקיעה שבה היו מאריכים, והתקיעה הגדולה מזכירה תקיעה זו. לפי ההסבר השני, התקיעה שבה היו מאריכים נועדה להודיע שמצוות היום בשופר. גם כיום אנו מאריכים בתקיעה האחרונה, ומזכירים ומודיעים בכך שאנו זוכרים את שהיה במקדש.

> יש מרננים על מה שאנו משלימין בשופרות בהאי קרא "וביום שמחתכם ובמועדיכם" שכתוב בו "ותקעתם בחצוצרות", ואין כתוב בו שופר.

בפסוק נזכרת תקיעה ולא תרועה, וכן חצוצרות ולא שופר. הריטב"א (כט ע"א) כתב על מנהג זה:

> דתקיעה ופסוק של חצוצרות אין לחשבו במקום שופר כלל, ומשום הכי טועה האומר בפסוק אחרון של שופרות קרא ד"וביום שמחתכם" אלא אומר במקומו "ובחדש השביעי [באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם]" (במדבר כט, א).

בהמשך דבריו (לב ע"ב) יישב הריטב"א את מנהג הנוהגים כן, אך סיים: "זה אנו אומרים ליישב המנהג, אבל הראוי והטוב שיאמר אח"כ 'ובחודש השביעי' שבפרשת פנחס, וכן כתב הרמב"ן, וכן דעת מורי הרשב"א, מפי מורי נר"ו".

רבנו נסים, הר"ן (ט ע"א מדפי הרי"ף; לב ע"ב), כתב גם כן שמי שאומר את הפסוק:

> "ותקעתם בחצוצרות" טעות הוא, ואף על גב דבכל מקום שיש חצוצרות יש שופר ובמקדש יש שופר, אפילו הכי אנן קראי דמזכיר שופר בעינן, וליכא. אלא אומר "לא הביט און ביעקב [ולא ראה עמל בישראל ה' א־להיו עמו ותרועת מלך בו" (במדבר כג, כא)]. ואף על פי שאמרו עם המלכויות אומרה עם השופרות. ואי נמי "יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כט, א) וכן דעת הרמב"ן ז"ל והרשב"א ז"ל".

הר"ן ציין גם לדברי הרב אהרן הלוי, הרא"ה, שכתב שבמדרש ההלכה (ספרי במדבר פיסקא עז) נזכרה דרשה של רבי נתן על מילות הפסוק "וביום שמחתכם ובמועדיכם" בהקשר של התקיעות בראש השנה:

> ר' נתן אומר: ...כבר נאמר "ותקעתם בחצוצרות" – הרי שופר, "והיו לכם לזכרון" – זה זכרון, "אני ה' אלהיכם" – זה מלכות.

הפסוק רומז על מלכויות זכרונות ושופרות, ולכן הוא הפסוק שאומרים בתפילה.[22]

הרא"ש (שם) כתב את דברי הראשונים שצוינו לעיל שאמרו "לא הביט און ביעקב" או "יום תרועה יהיה לכם", וכתב את דעתו:

> ואני אומר שאין לשנות מטבע ברכות שנהגו בימות הראשונים. וכי היכי דתרועה בלא שופר מיקרי שופר, הוא הדין נמי תקיעה. ומשום דכתיב "חצוצרות" בקרא לא גריעי. וכן משמע בירושלמי שהיו משלימין בו שופרות דגרסינן בפרק בתרא דמכילתין 'בעון קומי רבנן: מהו להזכיר של ראש חודש בראש השנה'.[23]

---

22 בהמשך המדרש נאמר: "אם כן מה ראו חכמים לומר מלכויות תחילה ואחר כך זכרונות ושופרות? אלא המליכהו עליך תחילה, ואחר כך בקש מלפניו רחמים כדי שתזכר לו, ובמה? בשופר של חירות. ואין שופר אלא של חירות שנאמר 'והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול' (ישעיהו כז, יג). אבל איני יודע מי תוקעו? תלמוד לומר 'וה' א־להים בשופר יתקע' (זכריה ט, יד). ועדין אין אנו יודעים מהיכן התקיעה יוצאה? זה שנאמר: 'קול שאון מעיר, וקול מהיכל קול ה' משלם גמול לאויביו' (ישעיהו סו, ו)". הרב בצלאל כהן (מראה כהן, ראש השנה טז ע"א [בסוף המסכת]) פירש שתיקנו לומר פסוק זה כדי לבטא בכך שראש השנה הוא יום זיכרון לגאולה וישועה.

23 הרב נתנאל וויל (קרבן נתנאל שם אות נ) העיר שלא כן בירושלמי. הרא"ש (ד, יד) הזכיר שוב ירושלמי זה, ושם ציין לדברי הגמרא (עירובין מ ע"א): "מהו להזכיר של ראש חודש בראש השנה?", והמסקנה היא "דזכרון אחד עולה לכאן ולכאן". הרא"ש הסביר: "כשאומר את 'יום הזכרון הזה' עולה גם לראש חודש

הרא"ש ציין גם את דברי הרב אליעזר ב"ר יואל הלוי (ראבי"ה, ב, ראש השנה סי' תקלו) שכתב שיש לומר את הפסוק "ותקעתם בחצוצרות" כי יש בו דברי ריצוי ורחמים. נראה להסביר שכוונתו היא שאמירת הפסוק "ותקעתם בחצוצרות" היא תיאור של מה שהיה במקדש, וגם בקשה והתרצות לפני ה' לחידוש עבודת המקדש בראש השנה במשמעות כפולה: חידוש עבודת הקרבנות שעליה תוקעים בחצוצרות, וחידוש התקיעה בשופר במקדש יחד עם התקיעה בחצוצרות.[24]

כך ביטא הראי"ה קוק ("השופר והחצוצרות", מאמרי הראיה, עמ' 146) את ההשתוקקות לשמוע במקדש את השופר עם החצוצרות:

> משתוקקים אנחנו גם כן לשמוע עם השופר את קולן של החצוצרות. מקסים אותנו הציור הקדוש של השופר "האידיאלי" המפואר בהידורו, שפיו מצופה זהב ושתי חצוצרות מן הצדדין, "שופר מאריך וחצוצרות מקצרות שמצות היום בשופר". אמנם, אין אנו ראויים עכשיו בדלדולנו למדה זו להגשימה בפועל, ו"רב פפא בר שמואל סבר למיעבד עובדא כמתניתין, אמר ליה רבא: לא אמרו אלא במקדש... ולא היו נוהגין כן אלא בשערי מזרח ובהר הבית בלבד. ואמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי מאי קרא דכתיב 'בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'' (תהלים צח, ו), לפני המלך ה' הוא דבעינן חצוצרות וקול שופר אבל בעלמא לא". ואם כן הננו כעת שומעים בבתי כנסיות במקדשינו המעטים רק את קול השופר לבדו, אבל הלא קשורים אנחנו לצפיתינו הבטוחה, שעוד "יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה" (תהלים מז, ה), ונשמע בבית חיינו את הקול המורכב, של החצוצרות וקול השופר ביחד, אמנם גם אז לא נשכח שחצוצרות מקצרות, ושופר מאריך, שמצות היום בשופר.

סיכום

תוקעים בחצוצרות ובשופר במקדש בראש השנה ובעת צרה בלבד, ולדעת רש"י והמנחת חינוך גם ביובל. תוקעים בשער העזרה בהר הבית – בין שער שושן בכניסה המזרחית להר הבית לבין שער עזרת הנשים.

דכתיב 'ובראשי חדשיכם... ונזכרתם לפני ה' א־להיכם' (במדבר י, י) וקרבנות מוסף ראש חודש אין צריך להזכיר". הקרבן נתנאל (שם) הפנה לתוספות (ח ע"ב ד"ה שהחודש) שעסקו בזה.

24 תוספות (מגילה כ ע"ב ד"ה כל הלילה) כתבו שאחרי שמברכים על ספירת העומר "אומר 'יהי רצון מלפניך שיבנה בית המקדש בימינו...' מה שאין כן בתקיעת שופר ולולב, והיינו טעמא לפי שאין עתה אלא הזכרה לבנין בית המקדש, אבל לשופר ולולב יש עשיה". הרש"ש (שם) שאל: "מאי שיך יהי רצון לתקיעת שופר, הא מדאורייתא היא אף בזמן הזה". הסבר שאלת הרש"ש: ספירת העומר כיום היא מצווה מדרבנן זכר למקדש (מנחות סו ע"א) אך אין מקריבים עומר ולכן היא מוגדרת כמצווה שאין בה עשייה, ועל כך יש לומר "יהי רצון". נטילת ארבעת המינים בימי חול המועד היא זכר למקדש, אך נטילתם ביום הראשון היא מהתורה והיא המעשה, ועל כן אין אומרים "יהי רצון". אך תקיעת שופר בראש השנה ביום הראשון בכל מקום היא מצווה מהתורה ואיננה קשורה כלל לעבודת מקדש. הרב מאיר דן פלוצקי (כלי חמדה, פרשת בהר, אות ג) כתב: "אולי י"ל דהתוספות קאי בשיטת הירושלמי (ראש השנה ד, א) דראש השנה כשחל בשבת מן התורה רק במקדש, והא דתקנו [לתקוע] בכל מקום שיש בו בית דין הוא משום זכר למקדש, ועל זה הקשו אמאי לא תקנו בזה שיאמרו יהי רצון והיינו בחל בשבת מקום בית דין. וידעתי כי זה דוחק, אמנם לחומר הנושא העליתי על הספר, ומי שיפרש דברי התוספות בהרחבה ישא ברכה". לדברינו, התקיעה במקום שיש בו בית דין איננה זכר למקדש גם על פי הירושלמי. הרב יוסף ענגיל (גליוני הש"ס, מגילה כ ע"ב) והרב צבי פסח פרנק (מקראי קדש – ימים נוראים, עמ' קטו) כתבו שכוונת תוספות לומר שאכן תוקעים בשופר בגבולין בראש השנה מהתורה, אך חסרה לנו התקיעה בשופר ובחצוצרות במקדש, ועל כן היה מקום לומר "יהי רצון". אך מאחר שלשופר יש עשייה אין אומרים "יהי רצון". עוד בעניין זה: הרב יוסף דב סולובייצ'יק (רשימות שיעורים, סוכה מג ע"א).

התקיעה בחצוצרות בעת צרה היא עיקר המצווה מהתורה והיא חלק מעבודת המקדש. השופר בעת צרה הוא רק נלווה לעיקר המצווה בשל הוראת הפסוק "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'". בראש השנה עיקר המצווה היא בשופר, והחצוצרות נלוות לעיקר המצווה בשל הוראת הפסוק בתהלים, אך אין בהן קיום מצווה כלשהי מהתורה. יחד עם זאת, יש התייחסויות שונות לתקיעה בחצוצרות, הנותנות לה ממד של עבודת מקדש.

תוקעים בשופר ובחצוצרות כאחד, אך יש לכוון לשמוע את השופר בראש השנה ואת החצוצרות בעת צרה. מאריכים לתקוע בכלי שבו עיקר המצווה על מנת להודיע שבו מצוות היום. בראש השנה המצווה היא לשמוע את השופר, ובעת צרה המצווה היא לשמוע את קול החצוצרות. כשתוקעים במקדש בחצוצרות בראש השנה, וכשתוקעים במקדש בשופר בעת צרה – המצווה היא לתקוע.

הפסוק שמסיים את ברכת שופרות הוא (במדבר י, י): "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם אני ה' אלקיכם". לא נזכר בפסוק שופר וכפי שנזכר בפסוקים האחרים שבסדר שופרות. יש ראשונים שהיו אומרים פסוק אחר, ויש שהסבירו מדוע בכל זאת יש לומר פסוק זה. לפי הסברנו את דברי הראבי"ה, יש לראות באמירת פסוק זה מהתורה דברי ריצוי וציפייה לחידוש עבודת המקדש בראש השנה – חידוש עבודת הקרבנות הקרבים על המזבח שעליהם תוקעים בחצוצרות, וחידוש התקיעה בשופר במקדש יחד עם התקיעה בחצוצרות.